До спеціалізованої вченої ради Д 27.855.02

Державного податкового університету

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, старшого дослідника Погорецького Миколи Миколайовича на дисертацію Баранніка Романа В'ячеславовича «Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять у кримінальному процесі України», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Ступінь актуальності обраної теми. Проблема забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять стосується однієї з найскладніших властивостей процесуального регулювання: необхідності приймати юридично визначені рішення на підставі норм, зміст яких розкривається з урахуванням обставин конкретної справи. Законодавче використання категорій достатності, розумності, істотності та обґрунтованості робить можливим індивідуалізоване правозастосування. Проте саме на етапі конкретизації таких категорій виникає небезпека підміни правових критеріїв особистими переконаннями посадової особи або усталеними відомчими підходами.

Наукова актуальність обраної теми зумовлена потребою пояснити, яким чином відкритість правової норми може поєднуватися з передбачуваністю її застосування. Для учасника кримінального провадження це питання має цілком практичний зміст: від того, як витлумачено оцінне поняття, залежать доступ до процесуальної процедури, можливість заперечити проти втручання у права та переконливість мотивів судового рішення. Тому дослідження відповідних понять потребує виходу за межі їх мовного опису й охоплення процедур, у яких вони набувають юридичного значення.

Важливим є зв'язок цієї проблематики з доказуванням. Навіть коли фактичні відомості належно встановлено, вони не визначають правового

висновку автоматично. Необхідно пояснити, чому саме ці обставини відповідають певному нормативному критерію та чому альтернативна оцінка не є переконливою. Дослідження оцінних понять дає змогу з'ясувати вимоги до такого переходу від фактичного матеріалу до юридичного рішення і визначити можливості його перевірки іншими учасниками провадження.

Додаткової актуальності темі надає поширення цифрових інструментів аналізу правової інформації. Виявлення повторюваних підходів у судовій практиці може допомагати юристу, однак саме по собі не встановлює правильності відповідного тлумачення. Потреба розмежувати інформаційну підтримку, професійне оцінювання та відповідальність за процесуальне рішення закономірно входить до предмета сучасного дослідження оцінних понять.

Обрана Р. В. Баранніком тема відповідає цим науковим і практичним потребам. Її розроблення дозволяє пов'язати питання якості кримінального процесуального закону з механізмом реалізації прав людини, а також визначити межі допустимого розсуду. Актуальність роботи підтверджується й тим, що автор послідовно розглядає оцінні поняття в контексті діяльності різних учасників провадження, уникаючи обмеження предмета лише суддівською дискрецією.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертація має належний рівень теоретичного узагальнення та охоплює взаємопов'язані питання понятійного апарату, процесуальної діяльності й правозастосовної методології. Основною перевагою її побудови є послідовний перехід від з'ясування природи оцінних понять до вивчення умов, за яких їх використання забезпечує або, навпаки, ускладнює реалізацію прав учасників кримінального провадження. Це надає дослідженню внутрішньої єдності.

У першому розділі визначено вихідні теоретичні положення, розглянуто розвиток відповідної проблематики та її місце в механізмі забезпечення прав. Другий розділ конкретизує ці положення через аналіз суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Третій розділ присвячений тлумаченню, колізіям,

прогалинам і значенню правової доктрини. У четвертому розділі результати співвіднесено із зарубіжними підходами, практикою європейського та конституційного правосуддя, перспективами вдосконалення застосування оцінних понять. Така структура дає можливість простежити розвиток авторської аргументації.

Позитивної оцінки заслуговує прагнення дисертанта пояснити функціональне значення правових категорій. Автор досліджує, для чого законодавець залишає простір оцінювання, хто його конкретизує та які гарантії мають супроводжувати відповідну діяльність. Розгляд одного явища на нормативному, інституційному й пізнавальному рівнях свідчить про здатність працювати зі складним предметом дослідження. Окремі межі запропонованих узагальнень потребують уточнення, але це не зменшує цінності самої постановки проблеми.

За тематикою наведених у дисертації та рефераті публікацій можна простежити опрацювання основних складових дослідження: застосування оцінних понять окремими суб'єктами, їх зв'язку з правовими прогалинами, значення доктрини, європейських стандартів і конституційних гарантій. Представлена робота узагальнює відповідні результати, а статті та матеріали наукових заходів відображають розроблення окремих аспектів теми. Публікаційний доробок за своїм предметом узгоджується зі змістом дисертації та підтверджує тривалу наукову роботу над обраною проблемою.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Наукову новизну дисертації визначає запропонований підхід до оцінних понять як до елементів механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. Автор досліджує не лише властивості відповідних законодавчих формулювань, а й умови перетворення їх змісту на конкретне процесуальне рішення. Завдяки цьому оцінювання постає як діяльність, яка має юридичні межі, потребує аргументації та підлягає перевірці.

Самостійне значення має спроба систематизувати функціональні зв'язки між оцінними поняттями й процесуальними гарантіями. Дисертант показує, що відкритість норми може сприяти індивідуалізації реалізації прав, проте її гарантійний ефект залежить від процедури застосування. Цей висновок дозволяє пояснити, чому однакове за мовною формою поняття здатне мати різні правові наслідки залежно від повноважень суб'єкта, доступності заперечення та якості мотивування.

Продуктивним є розмежування правотворчого, правозастосовного та юрисдикційного рівнів функціонування оцінних понять. Воно дає можливість досліджувати послідовність формування нормативних орієнтирів, їх конкретизації та подальшої перевірки. У такій моделі істотним є зв'язок між рівнями: якість законодавчої конструкції впливає на аргументацію правозастосувача, а результати перевірки конкретних рішень виявляють потребу уточнення нормативних і доктринальних критеріїв.

До результатів, що становлять науковий інтерес, належить розкриття подвійного зв'язку оцінних понять із прогалинами правового регулювання. Автор обґрунтовує, що належно побудована відкрита норма здатна охопити непередбачені життєві обставини, тоді як невизначеність без достатнього процедурного забезпечення породжує труднощі реалізації прав. Важливим є сформульоване автором застереження щодо неприпустимості перетворення розширювального тлумачення на приховану правотворчість.

Заслуговує на увагу порівняння вітчизняного понятійного апарату з функціонально суміжними категоріями англомовної правової думки. Визнання відмінностей між невизначеністю терміна, відкритістю його змісту та оцінним судженням створює основу для точнішого наукового діалогу. Цінність такого порівняння полягає у з'ясуванні змістових відповідностей, а не в механічному перекладі юридичних термінів.

Перспективним результатом є осмислення штучного інтелекту як допоміжного засобу аналізу практики застосування оцінних понять. Дисертант пов'язує можливість його використання з пояснюваністю, контролем з боку

людини, недискримінаційністю та можливістю сторін заперечувати алгоритмічні висновки. Водночас збереження персональної відповідальності за процесуальне рішення визначено принциповою умовою. Така постановка питання формує напрям подальших спеціальних досліджень.

Основні тематичні напрями зазначених результатів відображено в переліку опублікованих праць та описі апробації. Дисертаційне дослідження має узагальнюючий характер, а спеціальні публікації розкривають окремі елементи авторської концепції. Відомості про особистий внесок у співавторські праці дозволяють відмежувати результати здобувача від спільного наукового доробку. За представленими матеріалами простежується змістова відповідність між дисертацією, рефератом і тематикою публікацій.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість основних результатів забезпечується поєднанням доктринального аналізу, дослідження нормативних конструкцій та осмислення правозастосовної практики. Автор співвідносить запропоновані положення з конкретними процесуальними ситуаціями, що дозволяє оцінювати їх пояснювальні можливості. Висновки про необхідність контрольованого розсуду та мотивованого оцінювання послідовно випливають із розглянутих проблем забезпечення прав учасників провадження.

Істотну роль відіграє звернення до практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України. Дисертант використовує її для пояснення вимог до передбачуваності правових наслідків, індивідуалізації рішення та процедурного обмеження повноважень. Особливо значущим є висновок про необхідність оцінювати відкритість нормативного формулювання разом із гарантіями його застосування. Це дозволяє уникнути спрощеного ототожнення будь-якої оцінності з неналежною якістю закону.

Емпіричний матеріал включає результати опитування 502 практичних працівників у Запорізькій та Дніпропетровській областях: 73 суддів, 96 прокурорів, 159 слідчих, 71 дізнавача та 103 оперативних працівників. Такий

склад дає можливість зіставити погляди представників різних професійних груп. Водночас географія та спосіб формування дослідженої сукупності визначають межі узагальнень: результати характеризують відповіді опитаних і слугують додатковим матеріалом для правового аналізу, а не автоматичною характеристикою всієї національної практики.

Наукові положення здобувача загалом узгоджені з поставленою метою та завданнями. У висновках відображено результати понятійного, суб'єктного, порівняльного й методологічного аналізу. Запропоновані рекомендації мають аргументований зв'язок із виявленими труднощами. Потреба в подальшій деталізації окремих способів їх реалізації, зокрема цифрових і нормотворчих, не спростовує обґрунтованості основної концепції.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Поставлене наукове завдання виконано на рівні комплексного дослідження взаємозв'язку оцінних понять із забезпеченням прав учасників кримінального провадження. Автор з'ясував вихідні категорії, визначив напрями їх класифікації, дослідив суб'єктів конкретизації та розкрив проблеми тлумачення. Зіставлення цих результатів із зарубіжними підходами і судовою практикою дозволило сформулювати пропозиції щодо вдосконалення відповідної діяльності.

Методологія роботи відповідає багатоплановості предмета. Діалектичний підхід використано для осмислення співвідношення стабільності правового регулювання та його здатності враховувати змінні обставини. Системно-структурний метод дає змогу визначити місце оцінних понять у механізмі забезпечення прав, а формально-юридичний і герменевтичний підходи – дослідити зміст нормативних формулювань та умови їх інтерпретації. Порівняльно-правовий аналіз розширює основу для оцінки національних рішень.

Звернення до конкретних правозастосовних ситуацій за методом аналізу випадків сприяє перевірці теоретичних узагальнень. Аксіологічний підхід дозволяє пояснити значення людської гідності й прав людини як орієнтирів

оцінювання. У роботі простежується прагнення поєднати ці методи в межах спільного дослідницького завдання, а не використовувати їх як формальний перелік.

Здобувач демонструє здатність самостійно формулювати проблему, зіставляти наукові позиції та пропонувати власне пояснення досліджуваних явищ. Дискусійність окремих дефініцій і класифікацій є підставою для їх подальшого обговорення, проте загалом застосований дослідницький інструментарій дозволив отримати результати, значущі для науки кримінального процесу.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку уявлень про процесуальний розсуд, юридичну визначеність та механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження. Запропонована концепція дозволяє досліджувати оцінне поняття разом із компетенцією суб'єкта, процедурою прийняття рішення та можливістю його перевірки. Це створює основу для подальшої розробки спеціальних критеріїв застосування окремих категорій кримінального процесуального права.

Для правозастосовної діяльності цінним є обґрунтування необхідності показувати зв'язок між обставинами провадження та нормативним критерієм оцінки. Такий підхід може використовуватися під час підготовки процесуальних документів, формування заперечень і перевірки мотивованості рішень. Він спрямовує увагу на переконливість юридичної аргументації та дозволяє виявити випадки, коли повторення тексту закону підміняє оцінку конкретних обставин.

У правотворчій сфері результати можуть бути використані для оцінювання доцільності відкритих нормативних формулювань і достатності процедур, що супроводжують їх застосування. Дисертант пропонує напрями конкретизації понятійного апарату й удосконалення законодавчих орієнтирів. Практична реалізація таких пропозицій потребує збереження узгодженості

кримінального процесуального регулювання та врахування ризику надмірної деталізації.

За відомостями вступу, пропозиції направлено до Апарату Верховної Ради України та Комітету з питань правоохоронної діяльності; наведено також акти щодо використання результатів у діяльності Ради адвокатів Запорізької області та в освітній і науковій роботі юридичного факультету Запорізького національного університету. Направлення пропозицій до законодавчого органу свідчить про їх представлення для розгляду й не ототожнюється з прийняттям відповідних змін до закону.

В освітньому процесі положення роботи придатні для навчання юридичної аргументації, аналізу мотивування та зіставлення альтернативних правових оцінок. Особливу користь можуть мати практичні завдання, у яких однакове оцінне поняття застосовується до різних фактичних ситуацій. Матеріали про цифрову підтримку правозастосування також можуть використовуватися для формування навичок критичної перевірки результатів автоматизованого пошуку й аналізу судової практики.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Позитивно оцінюючи дисертацію в цілому, вважаю за необхідне зупинитися на положеннях, які потребують уточнення або додаткового обґрунтування під час публічного захисту.

1. У запропонованій дефініції оцінних понять однією з визначальних ознак названо їх формальну невизначеність, а змістовний обсяг представлено як рамку з верхніми та нижніми межами (с. 429). Така конструкція передає ідею обмеженого простору оцінювання, але потребує точнішого пояснення. Формальна невизначеність може сприйматися і як відсутність будь-яких нормативних орієнтирів, хоча оцінне поняття нерідко має законодавчо закріплені критерії, які лише не вичерпують усіх обставин його застосування. Крім того, для якісних категорій не завжди можна встановити верхню та нижню межі за аналогією з кількісним діапазоном. На мій погляд, варто розмежувати неповноту законодавчої конкретизації, семантичну відкритість та

оцінний характер поняття. Яка саме ознака дозволяє віднести термін до оцінних понять, якщо закон містить його визначення або перелік критеріїв, але залишає необхідність контекстної оцінки? Як запропонована рамкова модель працює щодо якісних категорій, які не піддаються кількісному вимірюванню?

2. У класифікації оцінних понять автор виокремлює за цільовою спрямованістю поняття, які потребують простої оцінки, та поняття, застосування яких вимагає глибокого аналізу сукупності фактичних даних (с. 429–430). Проте наведений поділ за своїм змістом характеризує радше складність пізнавальної діяльності, ніж цільову спрямованість поняття. Водночас обсяг необхідного аналізу залежить не тільки від нормативної конструкції, а й від спірності обставин, достатності матеріалів та наслідків рішення. Те саме поняття в одному провадженні може бути застосоване без істотних труднощів, а в іншому потребуватиме докладного дослідження. Тому доцільно уточнити, чи йдеться про сталі класи понять або про різні режими їх застосування. Які об'єктивні критерії дозволяють віднести поняття до першої чи другої групи до початку оцінювання і як запобігти тому, щоб характеристика оцінки як простої ставала виправданням поверхового мотивування?

3. У рекомендаціях щодо використання практики ЄСПЛ пропонується нормативна конкретизація найбільш уживаних оцінних понять у спеціальному глосарії КПК або через пряму відсилку до практики Суду (с. 435). Ідея полегшити доступ до критеріїв тлумачення заслуговує на підтримку, проте ці два способи мають різні наслідки. Законодавча дефініція фіксує певний зміст, тоді як судова інтерпретація розвивається з урахуванням конкретного права та фактичного контексту. Через це універсальний глосарій може створити враження тотожності змісту поняття в різних процедурах, а загальна відсилка залишити невирішеним питання вибору релевантного стандарту. Потребують пояснення критерії відбору понять, співвідношення глосарія зі спеціальними нормами та спосіб урахування розвитку практики. Якою має бути юридична

конструкція запропонованого інструменту, щоб він підвищував передбачуваність, зберігаючи можливість належної контекстної оцінки?

4. Аналізуючи перспективи використання штучного інтелекту, дисертант прямо визнає ризик підміни індивідуальної оцінки статистично типовим результатом і необхідність можливості сторін ставити під сумнів алгоритмічні висновки (с. 414, 436). Отже, питання полягає у процесуальному втіленні вже правильно визначених гарантій. Доцільно докладніше розмежувати звичайний пошук судової практики та використання алгоритмічного висновку, який істотно впливає на рішення у конкретному провадженні. Для другого випадку необхідно визначити, які відомості про застосований інструмент, вхідні дані й спосіб отримання результату мають бути доступними сторонам, як фіксується його використання та яким чином перевіряється помилка. Окремої відповіді потребує ситуація, коли технічна непрозорість не дозволяє здійснити таку перевірку. Якими мають бути процесуальні наслідки неможливості пояснити алгоритмічний результат, якщо на нього спирається аргументація рішення? Формальне збереження підпису посадової особи саме по собі ще не гарантує самостійності її оцінки.

Висловлені зауваження стосуються точності окремих теоретичних конструкцій та достатності механізмів реалізації авторських пропозицій. Вони окреслюють предмет наукової дискусії й можливі напрями подальшої роботи, але не заперечують основних результатів дисертації та її загальної позитивної оцінки.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У тексті дисертації виклад позицій інших дослідників супроводжується посиланнями, а авторські визначення, узагальнення та пропозиції позначено як результати власного дослідження. Представлено відомості про особистий внесок у співавторські публікації. За результатами змістового аналізу дисертації ознак, які давали б підстави констатувати порушення академічної доброчесності, не встановлено. Цей висновок характеризує результати аналізу тексту; він не є твердженням про проведення спеціальної програмної перевірки текстових збігів або

незалежної перевірки первинних емпіричних даних.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. За змістом і характером отриманих результатів дисертація є завершеним дослідженням важливої проблеми науки кримінального процесу. Чотири розділи, які включають вісімнадцять підрозділів, послідовно розкривають теоретичні засади, суб'єктні особливості, проблеми тлумачення та напрями вдосконалення застосування оцінних понять. Підсумкові положення відповідають предмету роботи та відображають результати вирішення поставлених завдань.

Виклад загалом має логічний і послідовний характер. Структура дозволяє простежити зв'язок між вихідними поняттями, аналізом процесуальної діяльності та прикладними рекомендаціями. Реферат передає основні напрями дослідження, положення його наукової новизни й висновки. Зауваження щодо точності окремих формулювань не змінюють висновку про змістову завершеність праці.

Дисертація Баранніка Романа В'ячеславовича «Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять у кримінальному процесі України» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій розроблено теоретичні положення та прикладні рекомендації щодо розв'язання важливої наукової проблеми забезпечення прав учасників кримінального провадження в умовах застосування відкритих нормативних категорій. Отримані результати мають значення для розвитку науки кримінального процесу, вдосконалення законодавства й правозастосовної діяльності.

За актуальністю, науковою новизною, обґрунтованістю основних положень, теоретичним і практичним значенням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197. Її автор, Бараннік Роман В'ячеславович, заслуговує на

присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:
директор Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій
Національної академії СБ України,
доктор юридичних наук, старший дослідник Микола ПОГОРЕЦЬКИЙ

Підпис д.ю.н., старшого дослідника Погорецького М.М. засвідчую:

Учений секретар
Національної академії СБ України
кандидат юридичних наук, доцент Андрій ПРОЗОРОВ